

УДК 378.4(477)КНУ“1917/1918”(09)

В.Р.Адамський

Ідея національного університету за доби Центральної Ради: спроба реалізації

У статті розглядається процес становлення університетської освіти за доби Центральної Ради. Обґрунтовуються окремі етапи реалізації ідеї, з визначенням характерних рис кожного із них. Показано, що на початку революції згідно вимог різних громадських організацій та фахових форумів превалювала думка щодо можливості українізації наявних у краї вищих шкіл. З утворенням Генерального секретаріату певна надія на позитивне вирішення питання покладалася на узгодженість його дій з владними структурами Тимчасового уряду. Доведено, що після утворення Української Народної Республіки цей процес набув більш чітких форм, результатом чого стало вироблення департаментом вищої і середньої школи Генерального секретаріату освіти мережі відкриття національних вищих шкіл класичного типу та низки народних університетів. Крім того, на цьому етапі представниками національної освіти і науки проводилася інтенсивна робота щодо створення українського варіанту університетського статуту. Особлива увага зосереджена за заключному періоді існування Центральної Ради, коли за ініціативою Міністерства освіти УНР проводилася активна праця щодо об'єднання університету св. Володимира та Київського народного українського університету. Зроблено висновок, що ініціаторам для повноцінної реалізації ідеї в практичну площину не вистачило часу, з огляду на гетьманський переворот. Але це не применшує ваги тих невтомних подвижників становлення української вищої школи, котрі, попри негативні впливи різних за своїм значенням об'єктивних та суб'єктивних чинників, все ж таки намагалися покроково йти до реалізації заповітної мрії.

Ключові слова: університет, статут, реформа, департамент, професорсько-викладацька корпорація, вища освіта, департамент вищої і середньої школи.

“Ідея університету” в європейській суспільній думці утверджується уже на межі XVIII та XIX ст. І власне в XIX ст., за визнанням фахового дослідника питання А. Андрєєва, одночасно з усвідомленням, що нація становить стрижневий елемент держави та культури загалом, сформувалося уявлення про “національну модель” університету. Кожна нація прагнула побачити у власних університетах плід “національного розвитку” вищої світи, сферу втілення “національного духу”, який саме там мав можливість проявитися якнайповніше.

Поряд із цим у XIX ст. виникає також ідея, суть якої полягала у зворотному характері зв'язку навчальних закладів з культурою загалом: університет розглядали як “націотворчий” феномен, тобто стверджували, що успішне життя і розвиток нації не можливі без національного університету. Тільки так, завдяки

власному університету, молода нація може посісти гідне місце серед інших націй, змагатися з ними й довести свою самоцінність і незалежність [1, с. 75-76].

Усвідомлення цих реалій спонукало українців розпочати активну боротьбу щодо заснування власного університету. Особливої актуальності питання набуло в добу національного відродження початку ХХ ст., коли постали структури Української Центральної Ради і робилися спроби організувати місцеве життя в його національних формах.

У пропонованій статті не ставиться за мету подати докладний аналіз конструювання вітчизняної університетської моделі та її впливу на розвиток культурно-освітніх процесів загалом у початковий період Української революції 1917–1921 рр. Дослідницькі розробки останніх років досить змістовно розкривають цей аспект проблеми [2; 3; 4; 5; 6]. Своє завдання автор вбачає радше у введених до наукового обігу нових документальних джерел та виділенні й аналізі відповідних історичних етапів становлення національної вищої школи, які, з одного боку, значною мірою детермінувалися загальним розвитком революційних процесів, а з іншого – тими реаліями, якими жила університетська корпорація краю. Вони не завжди узгоджувалися між собою, а відтак утвердження національної моделі наражалося як на відкриту, так і латентну боротьбу і суперництво. Це протистояння виразно віддзеркалює проблему інституційного будівництва, яке характеризувалося значним розмаїттям підходів та пропозицій.

З часу утворення Української Центральної Ради та озвучення нею курсу на реалізацію засад автономного устрою, питання будівництва національної школи набуває неабиякої актуальності. У різноманітних зверненнях на її адресу йшлося передусім про українізацію усіх ланок системи освіти [7, с. 39, 48, 55, 59]. Зрозуміло, що при реалізації цього завдання перевага надавалася початковій освіті, де потреба була найбільшою. Щодо вищої школи, то, як правило, учасники фахових зібрань та ширші кола громадськості вимагали уведення до навчального процесу курсів з українознавства та запровадження українознавчих дисциплін [8, с. 9-14]. Ці вимоги знаходили своє відображення у документах, які адресувалися до Петроградських владних структур і, потрібно визнати, в окремих випадках досягали позитивного результату. Зокрема, навесні 1917 р. Тимчасовий уряд дозволив заснувати кафедри української мови, літератури, історії та права [9; 10, с. 55].

Окрім пропозиції надходили й від представників професорсько-викладацьких корпорацій. Так, харківський професор медицини А. Каковський 6 квітня подав І. Стешенку свій проект реформи. Він пропонував оголосити всі університетські кафедри, професори яких вислужили 30 років, вакантними і замістити їх до 20 серпня 1917 р. лише професорами українського походження, які володіють мовою. Всіх інших професорів зобов'язати впродовж року опанувати українську мову чи здійснити обмін місцем праці з професорами-українцями російських університетів. Ці питання пропонувалося в категоричній формі поставити на вирішення перед Тимчасовим урядом [11, с. 226].

Суттєву допомогу в питанні українізації, за задумом ініціаторів, мали надати українські наукові сили, котрі були розпорошені по різним навчальним закладам Росії. З огляду на це, на порядку денному достатньо гостро постала проблема щодо створення належних умов для їхнього повернення до України. Напередодні Першого всеукраїнського вчительського з'їзду, що відбувся 5–6 квітня 1917 р., М. Грушевський, звертаючись до “українців-професорів і преподавателів вищих шкіл”, особливо наголошував на цьому завданні [12]. На цьому ж форумі українські пропозиції щодо становлення національної вищої школи були зафіксовані в окремій ухвалі найбільш концентровано [13; 14, с. 271-272].

Однак, позаяк особливої впевненості яким шляхом і темпом піде українізація вищих шкіл не було ні в кого, то паралельно ініціювалися проекти більш радикального вирішення питання. Зокрема, часопис “Нова Рада” у другій половині квітня 1917 р. вмістив статтю, в якій автор висловив сумнів у швидкій українізації наявних університетів через брак фахівців, котрі відповідали б вимогам університетського статуту для заміщення вакантних кафедр. “Але це не значить, – наголошував він, – що серед українців нема своїх наукових сил. Ні, вони є, тільки ж вони не кваліфіковані, не мають отих усяких умовних ознак – іспитів магістранських і инш., хоч може написали або знають курс краще якого і професора” [15].

Українське громадянство, на переконання автора, не могло миритися з таким станом речей. Практичним виходом із ситуації він вважав заснування українського університету, “де могли б читати усі українські наукові сили, а слухачами могли б бути не тільки університ. студенти, а і студенти иньших спеціальних шкіл, а також взагалі інтелігенція, яка підготовлена до слухання таких курсів” [15]. У такий спосіб вільний університет з'єднав би усі наукові українські сили, став би інтелектуальною лабораторією, де мала розроблятися українська наука та українізуватися світова, де мала відбуватися підготовка українських наукових кадрів. Отже, потреба заснування вільного українського університету була цілком на часі, а відтак потребувала найширшого обговорення та необхідності реалізації уже восени 1917 р.

Другий етап у провадженні освітньої політики започатковувався утворенням Генерального секретарства по народній освіті. І. Стешенко вступив на посаду 25 червня 1917 р. [16, арк. 1]. У своїй діяльності він керувався загальними засадами, визначеними в декларації Секретаріату та постановами Першого вчительського українського з'їзду. У контексті реалізації завдань, що стояли перед вищою ланкою освіти, Секретаріат звернувся до адміністрацій університетів св. Володимира, Харківського та Новоросійського з проханням відкрити кафедри українознавства, але із жодного з них відповіді не отримав. Поза цим секція вищої освіти Секретарства ухвалила принципове рішення щодо можливості викладати українською мовою уже цього року з допущенням читати паралельні курси іншими мовами. Але практична реалізація цього кроку уявлялася у формі прийняття відповідної відозви з одночасним зверненням до вищих шкіл та окремих лекторів. З метою оперативного відстеження

цих процесів було вирішено утворити спеціальний комісаріат. Крім цього, Секретаріат висловився за підтримку відкриття українського народного університету у Києві [16, арк. 2].

Робота освітнього відомства на цьому етапі суспільно-політичного розвитку відбувалася за умов, які з точки зору історичної перспективи були не цілком сприятливими. Саме у цей час Тимчасовим урядом розроблялася Інструкція Генеральному секретаріату, норми якої були невідомими. У результаті обмежені рамки її підпадали сенатським роз'ясненням міністра Мануйлова. Залежність від цієї ситуації та реального співвідношення сил університетські корпорації використовували на свій розсуд. Наприклад, на чергове запитання Генерального секретаріату щодо українізації, адміністрація Новоросійського університету відповіла: "Просим сноситься на офіційному мові" [17, арк. 1]. Прикметною подією цього етапу стало внесення 1 липня 1917 р. Тимчасовим урядом змін до університетського статуту, який повертав вищій школі внутрішню автономію [18, арк. 14-15 зв.].

За таких умов, на думку очільників Секретарства освіти, єдиний шлях впливу на вищу школу полягав у переговорному процесі з Петроградом [17, арк. 1]. Відповідні кроки були застосовані і вони увінчалися певним успіхом. Роль Секретарства освіти при цьому є очевидною. Найкращим доказом слугує доповідна Департаменту народної освіти Тимчасовому уряду від 5 вересня 1917 р. У ній, зокрема, зазначалося: "У відповідності з піднесенням національної самосвідомості в українському населенні Росії Міністерство Народної Освіти вважає себе зобов'язаним терміново попіклуватися задоволенням найбільш назрілих культурно-просвітницьких потреб цього населення. З огляду на це, крім заходів, здійснених вже відповідно поданню Тимчасовому уряду (27 червня 1917 року, за № 6884), Міністерство Народної Освіти вважає необхідним заснувати в Університеті св. Володимира 4 кафедри українознавства, а саме: 1) кафедру української мови, 2) української історії, 3) української літератури – на історико-філологічному факультеті і 4) історії західно-руського права на юридичному факультеті.

У точній відповідності ст. 461, Св. Зак. Т. XI, ч. 1, вид. 1893 р., кількість професорів може бути збільшено в міру необхідності та наявних грошових сум, відповідно ж п. 3 від. 111 ст. 430 того ж тому і частини Св. Зак. Висновок Ради Університетів про відкриття нових кафедр належить затвердженню Міністра Народної Освіти.

Таким чином в загальному порядку справи такої компетентності не виходять за межі влади Міністра, але, приймаючи на увагу, що в даному разі ініціатива не виходить від Ради Університету та маючи на увазі, що заснуванням означених вище кафедр передбачається задовольнити назрілу державну потребу, я вважаю необхідним цю справу представити Тимчасовому Уряду" [19, арк. 14]. У телеграмі ректору університету св. Володимира міністр народної освіти О. Мануйлов розпорядився заснувати кафедри українознавства згідно постанови Тимчасового уряду від 19 вересня 1917 р. [19, арк. 13].

Більш жорстко втручатися у справи вищої школи на цьому етапі розбудови національної системи освіти І. Стешенко не став. Цьому заважали частково об'єктивні причини (офіційне санкціонування Генерального секретаріату відбулося лише у серпні, а секретарі були призначені на посади на початку вересня), частково – суб'єктивні (надмірна відданість українських провідників демократичним принципам). Зрозуміло, що у час революційних змін це не завжди мало належний ефект, а почасти до неймовірності ускладнювало роботу.

Проте, не дивлячись на ці присутні чинники, Секретарству освіти таки вдалося успішно реалізувати низку нагальних реформ. Передусім йдеться про проведення доволі чіткої структуризації самого відомства. З-поміж інших підрозділів був сформований департамент середньої і вищої школи із своїми внутрішніми відділами [20, с. 62].

На початку вересня 1917 р. директор департаменту Ф. Сушицький виступив на засіданні Наукового товариства із спеціальною доповіддю, в якій сформулював два основні завдання, що передбачалося реалізувати у сфері вищої освіти. По-перше, українізувати наявні вищі школи України та, по-друге, виробити проект щодо заснування нових вищих шкіл [17, арк. 1 зв.]. Крім того, було визнано необхідним відкриття національної бібліотеки, архівів, музеїв.

Особливо департамент продовжував опікуватися проблемою організації народного українського університету, урочисте відкриття якого відбулося 5 жовтня 1917 р., а також справами педагогічної академії [20, с. 68].

Проголошення третім Універсалом Української Народної Республіки започатковує третій етап освітнього будівництва. Якщо до цього основні зусилля департаменту з огляду на організаційне становлення та фінансові проблеми обмежувалися, як правило, м. Києвом, то відтепер обсяг та масштаб діяльності розширюється на всеукраїнський вимір. Зокрема, наприкінці року було зроблено декілька важливих речей.

По-перше, в листопаді 1917 р. в Київському університеті св. Володимира було таки оголошено конкурс на заміщення вакантних посад на українських кафедрах. По-друге, складено законопроект про кафедри українознавства в усіх вищих школах України. По-третє, підготовлено законопроект про обов'язкову лектуру української мови для усіх факультетів та відділів вищих шкіл України. По-четверте, Київській, Харківській та Одеській навчальним округам надіслано циркуляр з вимогою з'ясування питання щодо кількості випускників середніх шкіл у 1918 р., які б бажали слухати лекції у вищих школах українською мовою. Робилося це з метою увиразнення картини для реалізації подальшого курсу на українізацію. По-п'яте, у грудні розпочато розробку статуту державних українських університетів. З цією метою була створена спеціальна комісія у складі професора Г. Павлуцького (доктор історії мистецтва), Б. Кістяківського (доктор державного права), Д. Граве (доктор математики) та В. Дуб'янського (магістр геології та мінералогії) [21, арк. 92]. Впродовж грудня 1917 р. уже було узгоджено загальні пункти. По-шосте, намічено реформу Ніжинського історико-філологічного інституту в плані його українізації, а також

розроблено проект щодо націоналізації Київської духовної академії [16, арк. 54-54 зв.].

Проголошення незалежності України IV Універсалом увиразнює та радикалізує вирішення проблеми університетського будівництва, започатковуючи тим самим четвертий етап реалізації ідеї. Особливо це проявляється після повернення Центральної Ради до Києва у березні 1918 р.

Відповідний план був розроблений департаментом вищої і середньої школи ще в лютому 1918 р. і запропонований на розгляд Раді міністра освіти. Він передбачав здійснення комплексу заходів, які мали призвести до створення якісно нової ситуації у сфері вищої школи. Цей проект із семи пунктів, як правило, сьогодні ми знаємо із переказу С. Постернака [22, с. 74-75], який входив до складу тієї Ради і брав участь у виробленні заходів із реформування вищої школи [6, с. 378].

Насправді автентичний документ, розроблений департаментом вищої і середньої школи Міністерства освіти, який нам вдалося віднайти в архівосховищі, складався із восьми пунктів. Проект, зокрема, передбачав: “1) заведення лектури української мови по всіх існуючих вищих школах на Україні, обов’язковою для всіх слухачів, без чого не може бути виданий диплом вищої школи і абитурієнт не одержує державної служби;

2) поширення кількості кафедр українознавства, прибавивши катедри етнографії, мистецтва, географії України та інші.

3) вироблення термінів та шляхів поступової українізації усіх вищих шкіл на Україні відповідно силам українських учених та можливості не українським ученим вивчити українську мову;

4) підготувати кадрів нових учених з українців шляхом заснування стипендій при університетах та інших вищих школах на Україні, в тому числі особливо при українському національному університеті, а також шляхом послідовних міністерських стипендіатів за кордон;

5) вироблення сітки нових вищих шкіл на Україні, цілком державних, по типу класичних університетів, з перетворенням в першу чергу Київського українського народного університета в національний, з державними правами та бюджетом не менш, як мільон карбованців на чотири факультети;

6) заснування нових вищих шкіл на Україні, спеціально-професійної у Києві популярно-народного університета у Києві ж, класичного університета у Кам’янці (філії Київського українського), а також низки популярно-научних в різних губерніальних місцях, в першу чергу у Харкові та Одесі;

7) вироблення нормального статута університета та інших вищих шкіл на Україні, загально-освітніх, професійних, спеціальних, педагогічних і т. інш.

8) підготування з’їзду українських учених та лекторів вищих шкіл на вересень 1918 року” [17, арк. 2 зв.].

Навесні 1917 р. ідея національного університету у провадженні освітньої політики набула нового та якісного звучання. Від декларацій та намірів було вирішено негайно перейти до її практичної реалізації. Відшуковуючи най-

оптимальніші варіанти на цьому шляху, в Міністерстві освіти на порядку денному достатньо гостро постало питання щодо об'єднання університету св. Володимира з Київським народним університетом. Задля його оперативного вирішення на початку квітня 1918 р. при Міністерстві освіти було створено спеціальну комісію під керівництвом товариша міністра П. Холодного.

Вперше на своє робоче засідання комісія зібралася 13 квітня 1918 р. Головував на ньому П. Холодний. Університет св. Володимира представляли повноважні представники в особі ректора С. Спекторського, декана медичного факультету О. Садовеня, професорів Г. Де-Метца та С. Реформаторського і доцента П. Смирнова, яких напередодні затвердила Рада навчального закладу [23, арк. 22 зв.]. Український народний університет репрезентували ректор І. Ганицький, декан фізико-математичного факультету Ф. Швець, професори М. Василенко, Д. Граве, В. Зеньківський, Б. Кістяківський, В. Константинович, О. Лук'яненко, В. Лучицький та О. Черняхівський. Міністерство освіти представляли директор департаменту вищої і середньої школи Ф. Сушицький та професор В. Дуб'янський.

Після короткого вступного слова П. Холодного до слова запросили Ф. Сушицького, котрий виступав українською мовою. Він ознайомив присутніх з основними положеннями, на яких міністерство освіти воліло б дійти згоди з професурою при вирішенні питання відносно українізації вищих шкіл у державі взагалі та подальшої долі у зв'язку з цим університету св. Володимира [24, арк. 1]. Загалом змістовна частина проекту передбачала реалізацію наступних тез: “1) Об'єднання університету св. Володимира з українським і утворення “Державного університету св. Володимира”. До нової юридичної особи переходять усі лектори КНУУ на українські кафедри за умови, що вони мали наукові ступені і вчені звання, а також студенти українського університету з освітою не менше 6 років гімназії. 2) Для російської професури надаються полегшення в отриманні українського громадянства, створюються робочі місця на російських паралельних кафедрах. У зв'язку з цим пропонувалося внести відповідні зміни до українського трудового законодавства. 3) Для професорів-росіян, в разі виходу на пенсію, призначається підвищена державна пенсійна допомога (4,5 тис. – 5 тис. крб.). 4) За наявності відповідних наукових сил відкриваються штатні українські кафедри; російські кафедри існують як паралельні. 5) Починаючи з осені 1919 р., діловодство адміністрації вишу ведеться українською мовою, для всіх інших підрозділів встановлювався термін не більше одного року. 6) Відкривається обов'язкова лектура з української мови. 7) Упродовж 5 років пропонується перейти на україномовне викладання по всіх кафедрах. 8) Усі професорські стипендіати, які утримуються на державні кошти, мають володіти українською мовою” [6, с. 379].

З огляду на те, що роздані членам комісії тези були віддруковані українською мовою, на пропозицію декотрого з присутніх вирішили до наступного засідання підготувати паралельні тексти обговорюваного документу – російською та українською мовами. За цим представники університету св. Володи-

мира поцікавилися у голови зібрання про основний мотив, яким керувалося міністерство при складанні запропонованих для розгляду тез. П. Холодний надав вичерпну відповідь у тому сенсі, що бюджетне питання, не дивлячись на усю його гостроту, відіграло в даному разі лише похідну роль. На це Є. Спекторський поділився власними міркуваннями, сутність яких полягала у тому, що університет св. Володимира готовий піти назустріч уряду в питанні фінансового утримання в Києві двох вищих шкіл.

П. Смирнов, у свою чергу, запропонував пошукати будь-яких інших шляхів для виходу із складної ситуації, окрім передбаченого першим пунктом злиття Українського народного університету з університетом св. Володимира в один державний університет.

Реагуючи на цю пропозицію, П. Холодний наголосив, що необхідно втримати на належній висоті університет св. Володимира, але не за рахунок принизливого стану Українського народного університету, який за характером навчальних планів набув повне право сподіватися на підтримку українського уряду і на реорганізацію в державний університет нормального типу.

Професор Г. Де-Метц, також зупинившись на пункті першому документу і розглядаючи його у нерозривному зв'язку з іншими, дійшов висновку, що при запропонованому підході, в силу самого процесу планомірної еволюції, за декілька років неминуче відбудеться витіснення в університеті св. Володимира російської традиції українською. Виходячи з цього, його цікавила відповідь на конкретне запитання: чи бути університету св. Володимира державним університетом, що обслуговуватиме культурні потреби двох найбільших національностей Української держави, чи йому передбачено шляхом планомірної еволюції через декілька років стати винятково українським з неможливістю задовольняти культурні запити російського населення, або такого, що тяжіє до російської культури.

П. Холодному знову довелося вступати у розмову. Він в черговий раз зазначив, що за умов реалізації засад національно-персональної автономії кожна нація матиме право на отримання пропорційної до усього населення Української держави частки в державному бюджеті на задоволення своїх культурних потреб. З огляду на це, він припустив цілком ймовірною ситуацію, за якої великоруська національність за декілька років володітиме сумою, якої буде достатньо для самостійного існування російського університету. Його у цьому підтримав Ф. Сушицький, котрий висловив впевненість, що російська культура і наука в Україні будуть успішно розвиватися поряд із процвітанням української культури і науки.

По цьому до дискусії долучився В. Зеньківський. Він відверто зізнався у власному розумінні проблеми, наголосивши на тому, що у запропонованому варіанті тез завдання націоналізації домінують над усіма іншими. В питанні злиття двох закладів в один необхідно рахуватися з двома елементами. Один, так би мовити, рухомий – це студентство і професура, інший – це приміщення університету св. Володимира. На останні Українська держава має повне право

претендувати. Наразі без цього нерухомого елементу викладацький склад і студентство опиняться у надзвичайно важкому становищі, навіть якщо буде затверджено університетський бюджет у розмірі 2000000 карб.

Логіку міркувань приват-доцента підтримав професор В. Константинович. Він також зауважив, що в питанні злиття двох університетів бюджетний бік справи є лише слушною причиною для публічного його обговорення, а сутність криється у значно серйознішому процесі, пов'язаного з черговим завданням державної ваги – націоналізації університету св. Володимира задля найкращого забезпечення можливості укріплення молоді української культури та подальшого її розвитку.

У дискусію знову втрутився Є. Спекторський. Він визнав той факт, що відродження України актуалізує питання заснування національних шкіл усіх ступенів. Намагаючись допомогти цьому, університет св. Володимира готовий надати для потреб Українського університету свої аудиторії, і обидва заклади певний час могли б існувати поряд. А з часом зміцняться фінанси й уряд буде в змозі збудувати новий храм науки для українського народу. За такого варіанту вирішення питання, продовжував Є. Спекторський, цілковито відпадала можливість гострого проявлення національної ворожнечі, як це, наприклад, мало місце у Львівському університеті при частковій його українізації.

З ґрунтовною відповіддю на ці сентенції виступив М. Василенко. Він зазначив, що мова про заснування паралельних українських кафедр з усіх предметів піднімалася ще за міністра С. Салазкіна і нікого особливо сильно не хвилювала. Відкриття Українського народного університету у цій справі дещо ускладнило ситуацію, але не змінила її сутності. Також М. Василенко заперечив тезу, згідно з якою існування паралельних кафедр може призвести до загострення національної ворожнечі.

Із інших пунктів запропонованих тез продовження дискусії не сталося. Усі погодилися із пропозицією професора Г. Де-Метца звернутися з клопотанням до Міністра Юстиції про включення у загальний закон про підданство додаткової статті, яка стверджувала: “На державну службу з наукової та навчальної частини можуть прийматися особи, які перебувають в іноземному підданстві, з дозволу Міністра відповідного відомства”. Врешті, з нагоди третього пункту Є. Спекторський запропонував винести подяку Міністерству освіти за проявлену турботу у відношенні до старих працівників на ниві освіти [24, арк. 1-2 зв.].

Таким чином, представники університету св. Володимира усвідомлювали той факт, що на рівні Міністерства освіти УНР практично уже неможливо зупинити процес щодо відкриття у навчальному закладі паралельних кафедр. Власне й сама комісія за своїм персональним складом, де переконливі більшість складали репрезентанти Київського народного університету, переконливо засвідчувала це. Не на користь більшості професорсько-викладацької корпорації університету св. Володимира була й позиція активного студентства, яке ухвалювало цілком проукраїнські рішення [25].

Єдиною спробою якісно вплинути на ситуацію вважався шлях внесення актуального питання на обговорення з їзду представників вищих навчальних закладів України, який відбувся у Києві з 14 по 17 квітня 1917 р. У його рішеннях відзначалася невчасність суттєвого реформування системи освіти. Щодо українізації вищих шкіл, то форум заявив, що “влаштування нових українських навчальних закладів не має відбуватися за рахунок існуючих університетів та інститутів і на будь-яку шкоду їм, а повинно здійснюватися у вигляді самостійних українських вищих шкіл” [26, с. 39].

Однак віри це у загальний успіх, вочевидь, надавало не багато. Як приклад, наведемо факт із засідання Ради університету св. Володимира від 19 квітня 1918 р. На порядку денному присутні розглянули відношення Міністра народної освіти від 13 квітня за № 718/4227 наступного змісту: “Маю за честь повідомити, що у всіх справах, з якими Університет звертався за існуючими законами до Міністерства Народної Освіти в Петроград, належить від сьогодні звертатися до Міністерства освіти Української Народної Республіки в м. Києві” [23, арк. 29]. Рада без жодної дискусії вирішила взяти інформацію до відома.

Крім вирішення долі київських вищих навчальних закладів, Міністерство освіти досить інтенсивно просувало справу із заснуванням класичного університету в Кам’янці-Подільському. Для з’ясування низки важливих питань, пов’язаних із реалізацією проекту, у квітні 1918 р. місто над Смотричем відвідала спеціальна делегація, уповноважена Радою лекторів КУНУ та Міністерством освіти [5, с. 106-107].

Базуючись на цих реаліях, сучасник подій В. Приходько з твердою переконливістю запевняв, що “навіть при цілком ворожому відношенню певних гетьманських інстанцій до ідеї високих українських шкіл, розпочату справу Кам’янецького й Київського Університетів уже неможливо було поховати: це було б занадто неполітично” [27, с. 20-21].

Таким чином, від самого початку революційних подій 1917 р. українським громадянством було заявлено про вимоги щодо необхідності українізації усіх ланок системи освіти. Цей процес набув подальшого розвитку у зв’язку із створенням Генерального секретаріату народної освіти. Поступово орган державної влади структурувався, що якісно позначилося на виробленні стратегічних планів реформування вищої школи та реалізації ідеї щодо створення національного університету. Особливо активно це завдання стало просуватися навесні 1918 р., коли був розроблений план заснування низки класичних та народних університетів у різних містах України, а спеціальна комісія під керівництвом П. Холодного дуже близько підійшла до вирішення питання щодо об’єднання університету св. Володимира з Київським народним українським університетом. Повноцінному завершенню цих справ не дозволив гетьманський переворот.

Список використаних джерел і літератури

1. Андреев А. “Национальная модель” университетской освіти: проблемы возникновения та розвитку у Західній Європі та Російській імперії // Схід/Захід: Історико-

культурологічний збірник / за ред. В. Кравченка. Харків; Київ: “Критика”, 2005. Вип. 7. Спеціальне видання: Університети та нації в Російській імперії. С. 75–107.

2. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.): монографія. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2002. 311 с.

3. Передерій І. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект: монографія. Полтава: Видавництво ПНТУ, 2009. 160 с.

4. Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1918–1920 рр.): навчальний посібник. Кам’янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 495 с.

5. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): монографія. Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.

6. Завальнюк О. Підготовка університетської реформи в Україні за Центральної Ради (листопад 1917 – квітень 1918 рр.) // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам’янець-Подільський: ТОВ “Друкарня Рута”, 2016. Т. 26: До 80-річчя від дня народження професора Анатолія Копилова. С. 375–383.

7. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Документи і матеріали / упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. 1024 с.

8. Свято відкриття Кам’янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2008. 280 с.

9. Уряд і укр. школа // Вісті з Української Центральної ради у Києві. 1917. 19 березня.

10. Розовик Д. Становлення національної вищої освіти і науково-дослідної праці в Україні (1917–1920 рр.) // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. Київ: УНІСЕРВ, 2001. Вип. 8. С. 55–58.

11. Ульяновський В. Національне питання в університеті св. Володимира в 1917–1918 роках: спроба відкриття кафедри історії України // Український археографічний щорічник: зб. наук. праць. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. С. Грушевського НАН України, 2007. Вип. 12. С. 224–246.

12. “До українців-професорів і преподавателів вищих шкіл” // Вісті з Української Центральної ради у Києві. 1917. 21 березня.

13. Постанови в справі організації освіти // Вісти з Української Центральної Ради. 1917. Май. № 5.

14. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.) / з супровідним словом А. Алексюка. Київ: Мандрівець, 1996. 359 с.

15. Т-ко Гр. Український вільний університет // Нова Рада. Київ, 1917. 21 квітня.

16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 15. 104 арк.

17. ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 2. Спр. 27. 2 арк.

18. ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 2. Спр. 11. 17 арк.

19. Державний архів м. Києва (далі – ДАМК). Ф. 16. Оп. 469. Спр. 864. 28 арк.

20. Кудлай О. Організація, внутрішня структура та завдання Народного міністерства освіти УНР // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 4. С. 59-88.
21. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 326. 231 арк.
22. Постернак С. З історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–19 рр. Київ: Печатня видавн. т-ва “Друкар”, 1920. 128 с.
23. ДАМК. Ф. 16. Оп. 465. Спр. 433. 117 арк.
24. ДАМК. Ф. Р-936. Оп. 2. Спр. 4. 8 арк.
25. Донець А. Л. Студентство й українська проблема вищої школи у 1917–1919 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://pravoznavec.com.ua/period/article/46546/%C0>
26. ALMAMATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський. Кн. 2: Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. Київ: Прайм, 2001. 704 с.
27. Приходько В. З історії повстання українського університету в Кам’яниці на Поділлі / упоряд. та автор передмови В. Р. Адамський. Хмельницький: ПП Заколадний М. І., 2012. 103 с.

Viktor Adamskyi

**The Idea of National University in the Era of Central Rada:
Attempt of Realization**

The article deals with the process of formation of university education in the times of Central Rada. Some stages of realization of the idea, with the definition of the characteristic features of each of them, have been grounded. It is shown that at the beginning of the revolution, according to the requirements of various public organizations and professional forums, the idea as for the possibility of Ukrainianization of the available higher education institutions prevailed. With the establishment of the General Secretariat, there was hope for the positive solution of the issue. It relied on the coherence of its actions with the authorities of the Provisional Government. It has been proved that after the formation of the Ukrainian People's Republic this process became more precise, resulting in the formation by the Department of Higher and Secondary Schools of the General Secretariat of Education, of the network of national higher schools of classical type and a number of national universities. In addition, at this stage, the representatives of national education and science conducted intensive work on the creation of the Ukrainian version of the university statute. Special attention has been focused on the final period of the existence of Central Rada, when, on the initiative of the Ministry of Education of the UPR, active work was carried out on the unification of the St. Volodymyr University and Kyiv People's Ukrainian University. It is concluded that there was not enough time for the initiators to realize the idea into practice, taking into consideration the Hetman's upheaval. But it does not diminish the significance of those indefatigable devotees of the formation of the Ukrainian high school, who, despite the negative influences

of different in their value objective and subjective factors, tried to realize the cherished dream.

Keywords: *university, statute, reform, department, professorial-teaching corporation, higher education, department of higher and secondary schools.*

В.Р.Адамский

Идея национального университета в эпоху Центральной Рады: попытка реализации

В статье рассматривается процесс становления университетского образования в эпоху Центральной Рады. Обосновываются отдельные этапы реализации идеи, с определением характерных черт каждого из них. Показано, что в начале революции в соответствии с требованиями различных общественных организаций и профессиональных форумов преваляло мнение о возможности украинизации имеющихся в крае высших школ. С образованием Генерального секретариата определенная надежда на положительное решение вопроса возлагалась на согласованность его действий с властными структурами Временного правительства. Доказано, что после образования Украинской Народной Республики этот процесс приобрел более четкие формы, результатом чего стала выработка департаментом высшей и средней школы Генерального секретариата образования сети открытия национальных высших школ классического типа и ряда народных университетов. Кроме того, на этом этапе представителями национального образования и науки проводилась интенсивная работа по созданию украинского варианта университетского устава. Особое внимание сосредоточено на заключительном периоде существования Центральной Рады, когда по инициативе Министерства образования УНР проводилась активная работа по объединению университета св. Владимира и Киевского народного украинского университета. Сделан вывод, что инициаторам для полноценной реализации идеи в практическую плоскость не хватило времени, учитывая гетманский переворот. Но это не умаляет веса тех неутомимых подвижников становления украинской высшей школы, которые, несмотря на негативные влияния различных по своему значению объективных и субъективных факторов, все же пытались пошагово идти к реализации заветной мечты.

Ключевые слова: *университет, устав, реформа, департамент, профессорско-преподавательская корпорация, высшее образование, департамент высшей и средней школы.*

Одержано 1 вересня 2017 року